

סימן א

באיסור רבית בבנקים וגדר חברה בע"מ

להלן דעתו של מו"ר הגר"ח פ' שיינברג שליט"א בדין חברה בע"מ.

והעקרון הונח כמשפט אנגלי מפורסם שהפסק דין שם יסוד בכל העולם היום בביאור גדר "חברה" לפי מושגי משפט האומות, והיינו הפסק דין במשפט אהרון סולומון לפני ע"ה שנה, שהנ"ל היה יהודי סוחר עורות בלונדון עם בית מסחר שהצליח מאד, והחליט לעשות מבית מסחרו חברה בע"מ, והמניות נקנו על ידו עם אשתו ובניו שעשו חברת סלומון ושות' בע"מ, הוא העריך העסק דשוע ל"ט אלף לירות, והחברה שהקים לעצמו וב"ב קנו אותו ממנו גופא בעשרים אלף לירות במזומנים, ועשרת אלפים באגרות חוב מבוטחים, זמן קצר לאחר כך נתקל המפעל בקשיים בעקבות משבר בעורות, ובסיום שנה מינו הבעלי חובות כונס נכסים לפרק החברה, הנושים הופתעו כשסלומון בעצמו דרש לעצמו עשרת אלפים כזכות קדימה שלו אגרות חוב מבוטחים מהחברה, ונתברר שלא נשאר לכל הבעלי חובות אפילו פרוטה אחת, וע"כ הלכו לבית משפט בטענה לכאורה מוצדקת, שהחברה היא בעצם סלומון בעצמו וא"כ צריך לפצות הבעלי חובות שלו ואינו יכול ליקח לעצמו הכל, ומה עוד שרימה והגזים במחיר בית עסק שלו

רבים מהעסקים רשומים כחברה בע"מ, וראוי להגדיר מהי חברה, מי הם בעליה, האם ממון שותפים הוא זה, או סוג ממון אחר. ובפרט, בנקים, שאיתם יש עסק רב, יש להגדיר את מצבם ומעמדם. וידוש שבהלכה יש ממון שיש לו בעלים גמורים כמו ממון שותפים, ולעומת זאת יש ממון כמו מתנות כהונה שנחשב כמי שאין לו בעלים, ודעת הר"ן שאפילו לצאת ידי שמים פטור המזיק אותם, (וראה ב"י סימן ס"א). והרשב"א כותב על מעות של בית הכנסת שאין בו דין רבית כי הוא ממון שאין לו בעלים ידועים, (ראה ב"י יור"ד סימן ק"ס). ומעתה יש להתבונן מהי הגדרת חברה ומה דיניה, האם כשותפים, או כממון שאין לו בעלים ידועים, או הגדרה אחרת.

כתב בספר מועדים וזמנים ח"ג סימן רס"ט: והנה לאחר חקירה מתברר לן שהתואר "חברה בע"מ" יצירה חדשה והיא כאישיות נבדלת ונפרדת לגמרי מאנשים הפרטיים שקנו שם מניות, וכאלו הרכוש שייך לגוף מת שמכונה "חברה" וזהו כגולם שנברא ונוצר על ידי חוק ומשפט האומות לטובת ותועלת מסחר, דשייך לגוף מת הנ"ל גופא רכוש וחובות,

הרכוש שלו במניות לא הובטח, שאין לו ברכוש כלום דשייך כולו לגוף אחר דהיינו החברה ולא רק המניות לבד כמ"ש, ואין רצוני להאריך כאן ולהביא עוד הרבה דוגמאות ממשפטים כאלו, שאינו ראוי להביא בספר דברי שוא דידהו, והבאנו הדברים כאן ונ"מ הלכה למעשה לדידן בשעה שאנו קונים מהם וכו'. עכ"ל ספר מועדים וזמנים.

והנה זה פשוט לכל הדעות שאם חברה פושטת רגל אין בעלי החובות יכולים לגבות את חובותיהם אלא מנכסי החברה בלבד ומנהלי החברה פטורים ואין עליהם שעבוד הגוף כלל ונחשב הדבר כאילו אומרים המנהלים למשקיעים והמלוים לחברה, לא יהיה לכם פרעון אלא מחברה זו, וכמי שאומר לחבירו שיפקיד כסף בספינתו ששטה בים ואם תטבע הספינה הפסיד כספו. ומי שלוה כסף בצורה כזו שאינו משעבד את גופו ורק משעבד את נכסיו אם נקרא לוה נחלקו בזה, והמנחת שלמה סימן כ"ח סובר דלוה גמור הוא, [ויש רוצים לה"ר מהא דב"מ (סז).] "את ונולא אחי", דהמעייין יראה דהתם אין שעבוד הגוף רק שעבוד נכסים, ובכל זאת אסור מן התורה ויש לחלק דסו"ס יהיה שעבוד הגוף ג"כ אח"כ עי"ש בגמ', ובאגר"מ יור"ד ח"ב סימן ס"ב מיקל בזה.

אולם כפי הנראה מהצגת הדברים במוע"ז הנ"ל מבחינה חוקית חברה אינה

כשמכרו לעצמו וב"ב, והחוב להו עכשיו אינה מוצדקת, ובתי משפט הבינו רוח הבעלי חובות והצדיקו אותם, אבל סלומון הלך לבית משפט העליון של לורדים, והם הורו סופית שהחברה בעצם אישיות נפרדת ולא שייך לו באופן פרטי כלל, ומהמכירה והלאה הוא רק מנהל, והחברה שפיר חייבין לו באופן אישי תמורת המכירה, והוא לא רימה כלל קוני המניות דהיינו הוא וב"ב שידעו המחיר האמיתי והסכימו מרצונם הטוב למחיר מופרז, ובתור אדם פרטי המוכר לחברה יכול לדרוש המחיר שרוצה, וע"כ המכירה חלה, והחברה פסקו שהיא גופא נקראת הבעלים, וע"כ חייבת למר סלומון גופא לבד, ואין לבעלי חובות מאומה.

ההחלטה אז שגרמה סערה בציבור על אי הגיון יושר וצדק נשארה עד היום בתוקף ע"פ חוק, והיא פתחה פתח נרחב לעסקים בחברות בע"מ, ובתי משפט עם יסוד הנ"ל שלבעלי מניות אין בנכסי החברה מאומה רק מניות, והרכוש גופא שייך לחברה יצירה חדשה כהנ"ל, ופסקו מזה כמה פסקי דינים, ולדוגמא שאין מעקלים נכסי חברה עבור חובות בעל מניות שאין הרכוש שייך להו כלל, וע"כ אי אפשר לעקל אלא המניות ולא הרכוש גופא, דשייך לאישיות נפרדת יצירת החוק והיינו החברה, וכן הביטוח הורו ע"פ הנ"ל דמי שהבטיח כל נכסיו בסכום מסויים והיינו אף נכסים ששותף להו,

שייכת לאדם כלל והיא ממש גוף מת (כפי שמנסח המוע"ז הנ"ל) שהוא הבעלים של החברה וממילא הגם שיש שעבוד נכסים אבל אין זה שעבוד נכסים של אדם כלל, וכל המלוה לחברה ומשקיע גדרו כנותן כסף בתיבה של הפקר, [אמנם אפשר לנסח כן אחרת, דגדר חברה הוא כשותפים המגבילים את עצמם בהגבלות חוקי החברות], ואמר לי מו"ר הגר"ח פ שיינברג שליט"א שבאמת לדעתו אפשר וכסף זה כהפקר גמור הוא לכל הדינים, אלא שמדינא דמלכותא אי אפשר לגזול, וגם אפשר שאסור לגזול כי גורם ביטול כיסם של המשקיעים והוי כגורם היזק, אבל מ"מ לענין רבית אפשר ונחשב כאין כאן אדם כלל וכלווה מגוי דמי ומותר. ואם כן ישנם תולדות רבות היוצאות מהגדרה זו שהסכים עימהם מו"ר הגר"ח פ שליט"א בדרך אפשר, א' - אין איסור רבית בבנקים כלל. ב' - אין לברך על טבילת כלים של גויים כיון דאין הכלי של גוי אלא של "חברה", והחברה אינה אדם כאמור והיצור של הגויים אינו מחייב טבילה, רק בעלותם ממש. ג' - פירות החייבים במעשר שנמסרו לחברה למכירת פירות, [לדוגמא - תנוכה], שליח שלהם המעשרם נחשב כמעשר פירות של הפקר. ד' - חברה שיש להם חמץ בפסח אין המנהלים עוברים על ב"י וב"י. ה' - שור של חברה שהזיק שור של הדיוט נחשב כשור של הפקר ופטורים מן הדין זולת מדינא דמלכותא.

והנה אף שקשה להקל בכל הנ"ל לכתחילה ובפרט שיש חולקים מ"מ בהצטרף דבר נוסף אולי אפשר להקל לכתחילה, ולמשל, המתעסק עם ^{אוצר החכמה} בנק ציבורי כמו "הפועלים" וכו' שהממון אינו של אדם פרטי אלא ממון העומד עבור פועלים והוי כממון שאין לו בעלים ידועים, וכמ"ש הרשב"א הביאו הב"י בסימן ק"ס ד"ה כתב הרשב"א: "וקרוב אני לומר שאין רבית אף להקדש עניים לפי שמעות אלו אין להם בעלים ידועים". ומעתה כשמתבסס הענין על תרי ריכשי, היתר חברה המובא בזה, והיתר ממון שאין לו בעלים ידועים, שמא יש להקל בזה וכן מטו משמיה דהגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאמר בעל פה דכל חברה בע"מ גדרה כגולם בעלמא, אף שבשו"ת אגר"מ לא כתב כן. וזה עתה ראיתי את מאמרו המצויין של הרה"ג ר"מ קארפ שליט"א ^{הדפסה} ובסופו כתב דגם למתירים אין ללוות מחברה דמ"מ גוף הלווה משתעבד, ולמשנ"ת, ברור הוא דאם חברה היא כגולם בעלמא והיא "הבעלים" על הממון מותר ללוות מחברה כזו ברבית למתירין. והיה מי שפקפק בכל זה בטענה שחברה היא המצאת הערכאות, וכמובן זו אינה טענה, כי בעל ממון יכול להפקיר את ממונו בכל נוסח, ואם אדם מוכן שממונו יתנהל על פי חוק החברות, הרי הוא כמוותר עליו, ולא הערכאות כפו עליו לפתוח חברה, וכן אין להקשות מהא דב"מ (סב.) והרי סאה בסאה דבדיניהם

מוציאים מלוה למלוה ובדיננו אין מחזירין, אמר ליה אינהו בתורת פיקדון אתא לידייהו וכו' עכ"ל. הרי שהגדרת הגויים "פקדון" לא תופסת בדיננו כלל. אולם כמובן אין לזה שייכות לעניננו כלל, כי בעניננו אדם נותן כספו לפי רצונה ודעתה של המלכות בענין חברה בע"מ ואין סיבה חיצונית המראה שאין רצונו כן, אולם בסאה בסאה, הענין מראה הלואה, ולפיכך לא איכפת לן שהם קוראים לו פקדון. וזאת לדעת שגם בעלי המניות גדרם כנ"ל, שיש להם זכות ניהול ולא בעלות כלל.

ובתשובה ארוכה שנדפסה מכבר תמך מו"ר הגר"ח פ' שיינברג שליט"א את יסודותיו בזה בראיה ובסברה, וראה בזה את תשובת מהרי"א הלוי בח"ב סימן נ"ד שנכתבה בשנת תרמ"ז, שנראה להדיא מדבריו דהלואה מהבנק או לבנק אינה הלואה מאדם אלא מגוף הנקרא בנק, וכ"כ כעין זה המהר"ם שיק בתשובה חיו"ד סימן קנ"ח והביאו תלמידו בשו"ת מהרש"ג ח"א יור"ד סימן ג' עי"ש, וכן בשו"ת הרי בשמים מהד"ת סימן קט"ו.

וזה לשון הצפנת פענח סימן קפ"ד, "גדר הבנק לא נקרא דבר מסויים רק דבר של צורה לא חומר". וראה בדבריו שם שמשוה את רשות הבנק לרשות גבוה והקדש וכותב להדיא דאין בבנק איסור רבית של תורה. עוד ראה בשו"ת חלקת

יעקב ח"ג סימן ק"צ וקצ"א שביאר כן בארוכה. ואמנם הגרש"ז אויערבך בשו"ת מנחת שלמה סימן כ"ח השיג על המהרי"א הלוי, אולם עיקר השגתו שם משום דס"ל בדעת מהרי"א הלוי שהתיר משום שבעלי המניות לא יכולים לתבוע את מה שלוו אנשים מהבנק ורק הבנק יכול לתובעם, ולכך הקשה על זה טובא, אולם אפ"ל דהיתרו של מהרי"א הלוי משום דאין כאן בעלים כלל, כי עברו המעות מבעלי המניות לגוף הנקרא בנק והוא אינו נחשב בעלים, והאריך בביאור דברים אלו הגר"א רייכמן שליט"א בקונטרס שיצא שנה זו.

[והנה לפני כעשר שנים, חלק מהבנקים מיאנו בהיתר עסקא לומר שאינו מחייב אותם, ובתביעה בבית המשפט, אישר המפקח על הבנקים שהיתר עסקא הוא מסמך "דתי" שאינו מחייב, ואח"כ בעקבות חרם צרכנים, תוקן הדבר, וחזרו לאשר הסכמתם להיתר עסקא, ובתקופה זו שהיתר עסקא ירד, דנו הפוסקים במעשה אשר יעשון המפקידים, וכמובן לדעה הנ"ל אין לחוש לכלום אולם הסוברים דאין היתר זה של חברה כתבו בזה כמה דעות. א) י"א דאיסור גמור הוא מעתה להתעסק עם הבנק, ונ"ל דמ"מ מי שלקח משכנתא לפני שחזרו בהם, או מי שפתח תכנית חיסכון לפני זמן, לכאורה כיון שעשה כן בהיתר, ורק עתה חזרו בהם מהסכם הגיוני והלכתי, דין הממון הוא

ולפי המתבאר אדם המשקיע במניות, ויש
אוצר החכמה חשש שמא השקעותיהם במפעלים
 המחללים שבת, ונמצא שהוא מעורב בזה,
 נראה שאין כאן איסור ברור, כיון שכספו
 לא יוצר את האיסור, ודעתו לא תעלה ולא
 תוריד, וכספו אינו שלו, והחברה היא
 לעצמה ואין כאן הכשלת אדם. ואם היה
 בעל המניות בעל החברה, הרי הוא בעל
 האיסור, אבל כיון שהחברה בעלים
 לעצמה, והכסף כעין של הפקר, הנדון
 הוא נדון של מסייע, ובמציאות אין בכספו
אוצר החכמה סיוע לחילול שהוא בכל מקרה.

עסקא ויכול להשאירו. עוד בזה, דגם מי
 שפתח תכנית חיסכון באיסור יכול לקבל
 ע"ע שלא יקח רבית שיתנו לו ואינו צריך
 למהר ולבטלה ונמצא שמוותר הוא על
 הרבית וראוי שיודיע להם כן בכתב. (ב)
 י"א דהאיסור הוא לקחת מהם אבל לתת
 להם מותר, שהרי ירויחו אם יקבלו
 בעסקא במקרה ויהא הפסד וזכין לאדם
 וכו', ויש לשאול, דכיון דלא איכפת להם
 כלל בהיתר עסקא, ק"ק לומר דבשביל
 ריוח רחוק מאוד ירצו לקבל ע"ע היתר,
 שהכריזו, שאינם חפצים בו כלל].

הדפסה ברזלוצית מסד - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
 נשך כסף: פרץ, אלחנן בן יעקב (1) {6} עמוד מס: ל/ הודפס ע"י אוצר החכמה